

VRAAG HET DE VOGELS ZELF MAAR!

Nestkastjes bij school (1)

Bereid geen lessen voor.

Zie hoe de koolmees als een bezetene zijn jongen voert.

Doe de deur van het documentatiecentrum dicht en sluit internet af. Stel vragen.

Hoe ziet de koolmees eruit?

Welke kleuren?

Hoe zien zijn pootjes eruit?

Is er maar een vogel of zijn het er meer?

Is er een verschil tussen die twee vogels?

Hoeveel weegt een koolmees?

Kun je hem op ware grootte tekenen?

Waarmee voedt een koolmees zijn jongen?

Hoe kunnen we daar achterkomen?

Je wilt eten klaarleggen en nagaan wat 'ie pakt. Wat leg je klaar?

Hoe vaak vliegt 'ie per dag heen en weer?

Tellen. Hoe tellen? De hele dag? Oké, een paar keer tien minuten.

Welke afstand legt 'ie per dag bij dat heen en weer vliegen af?

Hoeveel kilometer is dat eigenlijk, van hier naar

Hoe lang duurt een dag voor een koolmees. Slaapt een koolmees?

De essentie van Vogels kijken is vragen stellen.

Slotcitaat van het schoolplan van De Hoeve, Hoevelaken. Het schoolplan heeft als titel: Vogels kijken.

Na het artikel over vogels in de winter (november 2003) nu een korte bijdrage over nestkastjes bij school, als eerste van een serie van drie. Diverse vogelsoorten broeden in holen, inclusief door mensen onbewust of bewust voor de vogels gecreëerde holen, zoals nestkastjes. Zoals je vogels naar je schoolterrein kunt lokken via voedertafels, zo kan dat ook door nestkasten op te hangen. Met name koolmezen komen daarop af en kunnen in hun gedrag geobserveerd worden (zie boven).

Maken, kopen en ophangen

Je kunt nestkastjes door de kinderen laten maken, bijvoorbeeld in een keuzecursus. Ze zijn ook te koop bij tuincentra of bij Vogelbescherming. Voor de koolmees is een ronde vliegopening van in doorsnede 30 millimeter passend. Er kunnen dan ook andere kleinere soorten in broeden, maar geen grotere. Voor werktekeningen: zie <http://www.colfoort.net/pagina13.html> ;

de gratis brochure 'Meer vogels in de tuin' van Vogelbescherming en het boek 'Vogels over de vloer'.

De kastjes moeten uiterlijk in januari (eerder kan ook) opgehangen worden. Dan kunnen de vogels eraan wennen en 's winters in slapen. Stevig ophangen: 'Geen grotere ramp dan wanneer een kast vol jongen neerstort'. Probeer bij het zoeken van geschikte plekken samen met de kinderen zich voor te stellen wat de vogels zouden willen (geen volle zon – in mei/juni kan het warm zijn, geen regen naar binnen slaand, geen katten). In het algemeen is dat naar het oosten toe. 'Als dat een plek is waar u er goed zicht op heeft is dat mooi meegenomen'. Dit laatste is natuurlijk wel een punt van aandacht.

Vervolg

Kinderen kunnen er alvast op letten of er vogels bij de kast rondscharrelen, welke soorten en of het om mannetjes of vrouwtjes gaat. In de volgende afleveringen: een 'winkeltje' voor nestmateriaal, zang en andere geluiden, eieren en jongen, voedergedrag ouders, uitvliegen, volgende broedsels en tenslotte een onderzoek naar oude vogelnesten.

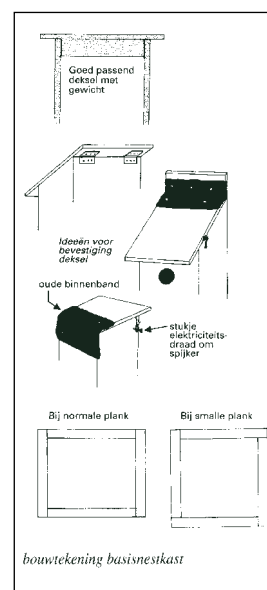
Bronnen

- R. Burton – *Vogels over de vloer. Vogelbescherming of via boekhandel. Aanbevolen: meer exemplaren van dit handige en mooie boek aanschaffen.*

- *Meer vogels in de tuin – Vogelbescherming, gratis.*

www.vogelbescherming.nl

- Artikelen 'Vraag het de vogels zelf maar' en 'Vraag het de vogels zelf maar extra' op www.jenaplan.nl onder 'Leerkrachten', dossier, rubriek Ontwikkelingen basisonderwijs.

VRAAG HET DE VOGELS ZELF MAAR!

Nestkastjes bij school (2)

Ophangen extra kastjes

In de vorige aflevering (november 2004) werd besproken hoe je met de kinderen een gesprek kunt voeren over de plaats waar de nestkast het beste kan hangen. Daarbij moet ook geprobeerd worden de situatie te bekijken vanuit het gezichtspunt van de vogels: 'Stel je eens voor dat jij een koolmees zou zijn.' Wat weten we eigenlijk van koolmezen en wat ze fijn vinden en wat niet? Het kan geen kwaad als de groepsleid(st)er, indien de kinderen er niet zelf op komen, enkele factoren noemt: veiligheid (katten), rust (mensen), regen, hitte. Wij willen natuurlijk wel kunnen observeren dat de vogels de nestkast bezoeken en dat levert nogal eens een spanningsveld op.

Om meer kansen op broedende vogels te krijgen en de kans op teleurstelling te verminderen kunnen meer nestkastjes opgehangen worden. En wel zo vroeg mogelijk in het jaar (zie vorige aflevering).

Vogellogboek

Eind januari kan ook het vogellogboek geïntroduceerd worden. Dat is dan, samen met opgehangen verslagen, platen, etc., een centraal punt in de *stamgroep als onderzoeksgemeenschap*. Er zal veel gecommuniceerd worden, schriftelijk en mondeling, ook en juist als niet iedereen (tegelijkertijd) aan dit project werkt. Een project als dit zal een afwisseling zijn van gemeenschappelijke momenten in de kring – planning en verslag – en van activiteiten in de blokperiode. Het is een zaak van taakverdeling en de interesse warm houden.

Onderzoeken veronderstelt dat vragen, observaties, vermoedens, stukjes ontdekte en beredeneerde 'theorie', twijfels, etc. worden vastgelegd. Je moet er steeds op kunnen terugkomen. Samen wordt afgesproken waarop vooral gelet zal worden. Het vogellogboek functioneert ook bij tussentijdse verslagkringen waaruit nieuwe vragen en deelonderzoekjes kunnen voortkomen. Het bijhouden van het logboek gebeurt in toerbeurt door degenen die iets te melden hebben. Een van de kinderen is de officiële chef van het logboek. De manieren van verslaggeven worden in de kring

In deze aflevering wordt aandacht gegeven aan wat je van januari tot maart kunt doen.

besproken: verhaaltje, tabel met toelichting, tekening met toelichting, foto, etc. en gevisualiseerd op het prik-bord.

Zie voor dergelijke manieren ook: 'Vraag het de vogels zelf maar' en 'Vraag het de vogels zelf maar extra'.

Kinderen kunnen ook eerst een kladversie maken en deze aan de chef (en eventueel de groepsleid(st)er) voorleggen), voordat het in het logboek komt. Belangrijkste criterium is: leesbaarheid en begrijpelijkheid voor andere gebruikers.

Ook discussies – reacties op elkaar – hebben een plek in het logboek ('dialog - logboek') inclusief vragen en opmerkingen van de groepsleid(st)er. Gesprekken over het logboek zullen ook gaan over vragen als: wat wil je weten? wat weten we al (of denken we te weten)? weet je wel zeker wat je daar nu zegt of opgeschreven hebt?

Het logboek kan later – goed geconserveerd – ook deel gaan uitmaken van het documentatiecentrum. Indien mogelijk kan het vogellogboek in de bovenbouw ook een digitale vorm krijgen.

Pimpelmees

Koolmees (links) en staartmees (rechts)

Warm houden, opletten, oefenen en observeren

Tot aan begin maart is er nog niet zoveel te zien. Het thema staat dan weer op een laag pitje, het gaat om warm houden, door de aanwezigheid van het vogellogboek, een verrekijker en documentatie en in de kring vragen of er nog iets ontdekt is. Er kan aandacht gegeven worden aan de zang (zie verderop) en ook kan in de kastjes gekeken worden of er poep en veertjes in te vinden zijn, als teken dat erin geslapen wordt. Kinderen die de vogels rond de nestkasten zien rondscharrelen melden dat en noteren het in het logboek, naast eventuele andere ontdekkingen en vragen. Ook kunnen ze deze periode oefenen met het gebruik van een verrekijker. Het valt voor veel mensen nog niet mee om een klein en vaak nog bewegend voorwerp snel in het kijkerbeeld te 'vangen'. De kinderen kunnen een 'kijker-brevet' krijgen als ze een proeve van bekwaamheid afleggen.

Vanaf begin maart kunnen kinderen letten op:

- als er meer kastjes zijn, welke worden dan bezocht?
- welke soorten bezoeken de kastjes?
- hoe vaak zie je vogels er in gaan en weer vertrekken? (zie over het waarnemen daarvan het begin van de vorige aflevering, november 2004;
- gaat het hier om mannetjes of vrouwtjes? (zie onder)
- zie je ze met nestmateriaal slepen? kan je zien wat voor materiaal?

- hoe groot zijn de vogels? wat versta je onder 'grootte' (hoogte, lengte)? kan je hem op ongeveer ware grootte tekenen?
- welke kleuren hebben ze? kop?, borst en buik, vleugels, staart? kan je die in de contouren van een vogel inkleuren? hoe benoem je de kleuren? (zie over dit laatste ook 'Vraag het de vogels zelf maar Extra').
- is er al sprake van zang? (zie onder).

Kinderen worden uitgenodigd om zelf (ook) te bedenken waarop je kunt letten, welke vragen te onderzoeken zijn.

Mannetjes/ vrouwtjes

Het onderscheid van mannetjes en wijfjes is niet altijd goed zichtbaar. Bij koolmezen is het te zien aan de zwarte 'stropdas' op borst en buik, die bij het mannetje tot bijna tussen zijn poten doorloopt en bij wijfjes heel kort is. Soms is het heel duidelijk, soms zal er twijfel zijn. Zie: 'Vraag het de vogels zelf maar extra'.

Zang

De zang van de soorten die in nestkastjes broeden kan al in januari beginnen. We moeten onderscheid maken tussen 'roep' en 'zang'. De 'roep' van vogels heeft als regel als functie: contact houden met soortgenoten. Bij de koolmees bijvoorbeeld is dat een scherp 'tsjie' (omhoog gaand, zoals bij een vraag die gesteld wordt), ook wel eens een rateltje ('prrr').

De zang heeft als functie het lokken van een wijfje en het afbakenen van een territorium tegen mannelijke soortgenoten. Om bij het voorbeeld van de koolmees te blijven: De zang kan twee vormen hebben: 'zagend' (in twee tonen) 'zie-zie', met de klemtoon op het eerste (hoogste) 'zie'. En een zang die wel onder woorden gebracht is als 'sie – sie – da' of 'schiets in't vuur': kort – kort – lang, waarbij de twee korte tonen (op dezelfde toonhoogte) hoger zijn en de laatste (langer aangehouden) toon lager. De pimpelmees heeft als zang een soort geluid als een 'belletje'. Een cd- met vogelgeluiden, die waarschijnlijk wel bij een ouder te leen of anders bij Vogelbescherming te koop is, kan hier mooi ondersteunen.

Vooral de zang van de koolmees is voor kinderen gemakkelijk te leren. Als ze die kennen zullen ze hem op veel plekken in de omgeving kunnen horen.

Merelnest tussen houtblokken

Het vogelwinkeltje.

Andere nestkasten in buurt?

De zang van mezen – om ons daar nu even toe te beperken – kan ons attent maken op de aanwezigheid van door de dieren uitgezochte holen, inclusief nestkastjes in de buurt. Ook via via (ouders, huis aan huisbladen, e.a.) kunnen kinderen onderzoeken of en zo ja waar dan nestkasten in de buurt aanwezig zijn en door welke vogels deze inmiddels bewoond worden.

Andere mezen

Als de belangstelling voor mezen als nestkastbewoners groeit, kan ook de vraag opkomen welke andere mezen er in ons land leven.

Een hele leuke site over mezen - <http://home.wanadoo.nl/madelen.essens/index.html> - kan de kinderen daarbij ondersteunen. Op deze site staan ook foto's van 'vreemde' plekken waar koolmezen hebben gebroed, veel wetenswaardigheden, etc.

Vogelwinkeltje

Het bouwen van het nest kan vanaf begin maart plaatsvinden. We kunnen een 'winkeltje' inrichten met nestmateriaal en observeren hoe de vogels daarmee omgaan. In het najaar kan ook aan oude nesten uit de nestkasten of ruimer in de omgeving nagegaan worden of de vogels het aangeboden materiaal benut hebben en zo ja welke vogels hoeveel van welk materiaal.

Het vogelwinkeltje kan verschillende vormen hebben:

- Kippengaas tussen twee palen gespannen, waar het nestmateriaal in gehangen wordt;
- Sinaasappelnetjes;
- Gaatjesboard.

Het aanbod bevat mos, grassprietten, stukjes ruwe schapenwol, watjes, hooi, gekleurde draadjes, smalle reepjes fluweel, e.a. In een eerder artikel in Mensen-kinderen waarin dit vogelwinkeltje beschreven wordt staat vermeld dat de kinderen zelfs de haren verzamelden die 's morgens in de kammen bleven zitten! En dat een kind op school kwam met een bos haar van een buurman die naar de kapper geweest was.

Dit vogelwinkeltje geeft aanleiding tot observaties: wat wordt hoeveel door wie gekozen?

Bronnen opzoeken en benutten

Een project als dit kan voor de school ook verder nuttige en min of meer blijvende contacten opleveren: Mensen die straks foto's kunnen maken van de legsels en jongen in de nestkast. Personen die veel van vogels weten en voor extra geïnteresseerde kinderen een korte keuzecursus verzorgen en waar het team voor vragen ook op kan terugvallen. Andere buurtbewoners die een nestkast hebben, waar enkele kinderen een keer in mogen kijken, waardoor de stoorfactor bij de kasten beperkt wordt. Computerfreaks, die een webcam in een kast kunnen monteren waarbij via de computer de ontwikkeling gevolgd kan worden. Onder ouders zijn vaak al veel bronnen aan te boren.

Plaatwerk van vogels (zie 'Vraag het de vogels zelf maar Extra'), boeken, websites, e.a. zijn vaker te benutten, mits goed toegankelijk gemaakt.

In de volgende aflevering

- het broeden, voedsel zoeken en voeren
- uitvliegen van de jongen
- een oud vogelnest (in de herfst)
- veren.

VERDERE BRONNEN

Zie ook de bij de vorige aflevering genoemde bronnen. De eerste twee titels hieronder zijn ook nuttig voor de activiteiten rond nestkastjes.

- Kees Both – Vraag het de vogels zelf maar. Activiteiten rond een voedertafel. Mensen-kinderen, november 2001
- Idem – Vraag het de vogels zelf maar Extra. Op www.jenaplan.nl bij 'leerkrachten/ ontwikkelingen basisonderwijs
- Ingrid Fischer / Kees Both – Het vogeljaar in het Vlindervolk. Mensen-kinderen december 1986
- de map van het Ervaringsgebied 'Omgeving en landschap' – met name de studie van het 'wereldje' van één soort.
- de map 'Het jaar rond' – beleving van de seizoenen
- Judith Harrewijn - De Natuurkalender – waarnemen het jaar rond en ICT-gebruik. Mensen-kinderen, mei 2003
- 'Monitoring' van seizoensverschijnselen, in dit geval zang en broeden van vogels.

Glanskopmees

VRAAG HET DE VOGELS ZELF MAAR!

Nestkastjes bij school (3)

In deze aflevering wordt aandacht gegeven aan wat je van januari tot maart kunt doen.

Voorwerk

De kinderen zijn nu voorbereid om de activiteiten rond het broeden waar te nemen en vast te leggen:

- ze kunnen trefzeker met een kijker omgaan: een vogel die ze zien en het vlieggat van de nestkast snel in het kijkerbeeld krijgen;
- ze kunnen koolmezen, pimpelmezen en eventuele andere soorten die de nestkasten bezoeken herkennen; ook het verschil tussen mannetjes en vrouwtjes, als dat duidelijk te zien is;
- ze herkennen de zang van koolmezen en pimpelmezen;
- ze weten vanaf welke plekken zij de nestkast het best in de gaten kunnen houden, zonder teveel te storen;
- ze weten waar in de buurt andere nestkasten zijn en hebben contact gelegd met bewoners en beheerders op wiens terrein de kasten hangen;
- ze zijn op de hoogte van secundaire bronnen over holenbroeders in het algemeen en mezen in het bijzonder: plaatwerk, boeken, internet, vogelaars in de buurt die willen adviseren;
- ze hebben al geobserveerd bij het 'winkeltje' met nestmateriaal en de observaties vastgelegd;
- ze hebben weet van verschillende manieren van noteren: turven, gebruik tabel, e.a.
- de groep is begonnen met een vogellogboek.

Territorium

vechtende vinkenmannen

zitten achter elkaar aan, soms is er een regelrecht gevecht te zien. Wellicht zien de kinderen dit ook bij

andere vogels dan die welke in de nestkast broeden, bijvoorbeeld bij vinken. Nu kinderen toch met vogels bezig zijn kunnen ze ook letten op andere soorten die ze zien horen en proberen deze 'thuis te brengen'. De waarnemingen worden gemeld, waarbij ook verteld wordt waaraan de vogels herkend zijn en waar ze gezien en gehoord zijn. Andere kinderen kunnen dat dan controleren (plaatstrouw zingende vogels maakt dit eenvoudiger).

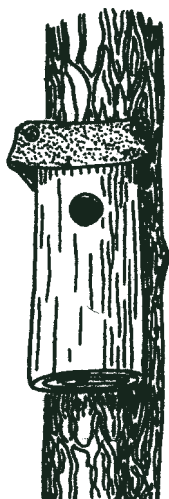
Broeden – eieren – jongen – voeren

Er wordt besproken hoe de waarnemingen bij de nestkasten zullen plaatsvinden:

- Door wie? Bij toerbeurt? Keuzewerk (blokperiode)?
- Hoe vaak? Je kunt de hele dag waarnemen, maar het is praktischer om bepaalde perioden te nemen, bijvoorbeeld een kwartier per uur en dan gespreid over de dag. Dit met de kinderen bespreken, ook als de waarnemingen begonnen zijn: voor- en nadelen. Zie ook MK november 2004, p. 13.
- Wat? Hierbij gaat het erom vragen te stellen als: Hoe vaak (per tijdseenheid) vliegen de vogels af en aan? Wordt er al gebroed (dus: zijn er eieren)? Zijn er jongen – kunnen we dat al aan het gedrag zien?

mannetje vink

Horen we jongen? Vliegt het mannetje of vrouwtje af en aan? Wat hebben ze in hun snavel? Etc. Het in- en uitvliegen kan waargenomen en geteld worden en dat kan aanleiding geven tot vragen en vermoedens, bijvoorbeeld: De vogels hebben het steeds drukker, hoe zou dat komen? Ze hebben voer in hun snavel, kunnen we zien wat? Wat kunnen we daarover vinden in boeken, e.d.? Waar vinden ze het voedsel? Dit is heel lastig te bepalen, maar de kinderen

kunnen proberen een vogel te volgen – de vogels zullen, zeker als er jongen zijn, zo dicht mogelijk in de buurt voedsel zoeken – en dan zelf te zoeken of ze de voedselbron kunnen vinden. De vogels komen soms ook naar buiten met

iets wits in hun snavel dat ze wegbrengen: poep van de jongen. Hoe ver vliegen de vogels – op grond van onze waarnemingen – per dag? En andere vragen die de kinderen kunnen stellen.

daarvan verslag uitbrengen. Er kan ook een foto van gemaakt worden. Het mooiste is natuurlijk een webcam in een nestkast. Als de jongen uitgevlogen zijn, zijn die vaak niet direct te zien, ze zwerven nog even bij de kast rond. Maar het is zeker te merken aan de ouders. Vaak beginnen die aan een tweede (en soms later nog wel een derde) broedsel.

Nesten

In de herfst moeten de nestkasten schoongemaakt worden. Dat is vaak een vies karweitje vanwege de vele vlooiën in de kast. Schud de inhoud van de kast op de grond, kijk of er resten van eieren inzitten of dode jongen. En of er materiaal uit het vogelwinkeltje gebruikt is.

Ook kunnen nu andere nesten in de buurt gezocht worden. Maar dat is een thema apart, waarop ik in een volgend nummer terugkom.

In de kast kijken?

Dit is een gevoelig punt, er kan gemakkelijk verstoring plaatsvinden. Iemand kan voorzichtig een keer kijken en proberen te zien hoeveel eieren of jongen er zijn en

vrouwtje vink